

Atıf / Citation

TEMİZ, D. N. (2024). "Ekleşen Bir Son Çekim Edatı: Tapa>+DİvA/ +DUvA". *Gazi Türkiyat*, 34: 241-256.

Geliş / Submitted 01.04.2023

Kabul / Accepted 25.03.2024

DOI 10.34189/gtd.34.014

EKLEŞEN BİR SON ÇEKİM EDATI: TAPA>+DİvA/ +DUvA

An Additional Final Particle: Tapa>+DİvA/ +DUvA

Döndü Nur TEMİZ*

Öz

Türkçe, yapısına göre sınıflandırıldığında eklemeli diller grubu içerisindedir. Türkçede ekler genel olarak çekim eki ve yapım eki olarak ikiye ayrılır. Eklemeli dillerin hepsindeki ve Türk dilindeki tüm eklerin bir fonksiyonu, bir vazifesi vardır. Bu eklerin semantiğini, fonksiyonunu, etimolojisini, fonolojisini araştırmak tüm Türk dilini incelemek ve anlamak demek olduğundan oldukça önemlidir. Eklerin oluşumunda belli başlı üç yöntem vardır. Birinci yöntem iki ekin birleşerek tek bir ek hâline gelmesidir. İkinci yöntem ise ekin tek bir ortak kaynaktan gelmesidir. Yani diller arasında kelime alış-verişi yapıldığı gibi ek alış-verişi de yapılmıştır. Üçüncü yol ise daha önceden bağımsız bir sözcük olarak kullanılan kelimelerin bilinen veya bilinmeyen sebeplerle ve bir süreç dâhilinde ek hâline gelmesidir. Araştırmamızın ana amacı daha önce ayrı bir kelime iken zamanla çeşitli sebeplerle ek hâline dönüşen tapa “-e doğru” edatının tarihi ve çağdaş metinlerdeki biçimini, kullanımını, geçirdiği ses olaylarını, örnekleri ile birlikte vermektir. Tapa “-e doğru” edatının, hangi lehçelerde eklediği hangi lehçelerde bir edat olarak kullanılmaya devam ettiği sorusu cevaplandırılmaya çalışılmıştır. Çalışmada ilk önce tapa “-e doğru” edatının etimolojisine yer verilmiştir. Daha sonra edatın tarihi lehçelerdeki biçimlerine ve kullanım örneklerine değinilmiştir. Tarihi lehçelerden sonra ise tapa “-e doğru” edatının hangi çağdaş lehçelerde hangi biçimde yaşadığı örneklerle gösterilmeye çalışılmıştır. Çalışmada, tapa “-e doğru” edatının Batı Türkçesi dışındaki çağdaş lehçelerde kullanıldığı ve Tuva Türkçesinde de +dİvA/ +dİvE/, +tİvA/ +tİvE/, +duvA/ +düvE/, +tuva, +tüve şekliyle eklediği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ek, edat, ekleşme, gramerleşme, morfoetimoloji.

Abstract

When Turkish is classified according to its structure, it is in the group of agglutinative languages. In Turkish, suffixes are generally divided into two as inflectional suffixes and constructive suffixes. All suffixes in all agglutinative languages and in the Turkish language have a function, a duty. Researching the semantics, function, etymology and phonology of these suffixes is very important because it means examining and understanding the entire Turkish language. The main purpose of our research is to present the form, usage, sound events, and examples of the preposition tapa “-e doğru” in historical and contemporary texts, which turned into an affix for various reasons over time, while it was an independent word before.

* Doktora Öğrencisi, Düzce Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Düzce/TÜRKİYE. nuraliskantemiz@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3687-002X

It has been tried to answer the question in which dialects the preposition "tapa" is added and continues to be used as a preposition in which dialects. In the study, firstly, the etymology of the preposition "tapa" was given. Then, the forms and usage examples of the prepositions in historical dialects are mentioned. After the historical dialects, it has been tried to show with examples in which contemporary dialects and in which form the preposition tapa lives. In the study, it was concluded that the preposition tapa is used in contemporary dialects other than Western Turkish and it is added as +divel/ +dive/, +tival/ +tivel/, +duval/ +duvel/, +tuva, +tuve in Tuvan Turkish.

Keywords: Suffix, preposition, suffix, grammar, morphoetymology.

GİRİŞ

Türk dilinde eklerin oluşum süreçleri genellikle üç yol itibari ile olmaktadır. İlk yol iki ekin birleşerek tek ek hâline gelmesi olayıdır. İkinci yol ise diğer dillerden ek alıntılama yoludur. Son yol, daha önce bağımsız bir kelimenin (edat, isim, yardımcı fiil, zamir vs.) belli bir süreçten geçerek bilinen ya da bilinmeyen sebeplerle kendinden önceki kelimeye ekleşmesidir (Hatipoğlu 1974: 4). Kelime kendi özelliğini kaybederek kendisinden önce gelen kelimenin ses özelliklerine uyum göstererek ekleşir.

Dildeki bazı unsurlar işlevlerini yerine getirdikten sonra zamanla değişime uğrama temayülü gösterirler. Türk dilinde edatların, yardımcı fiillerin, isimlerin ya da zamirlerin ekleştiği bilinmektedir (Buran 1999: 207; Kuznetsov 1995: 218; İlhan 2019: 20). Özellikle son çekim edatlarının ekleşmesi sık görülen bir morfoloji olayıdır. Louis Bazin, "*Türk Dillerinin Müşterek Tarafları ve Temayülleri*" adlı makalesinde yardımcı fiillerin birleşik kip çekimlerinde gramatikal görev aldığını, zamirlerin şahıs eki olarak ekleştiğini, son çekim edatlarının ise ekleşme eğiliminde olduğunu belirtir (Aktaran: Buran 1999: 207; Kuznetsov 1995: 218; İlhan 2019: 49).

Gramerleşme, sözlükbirimin bağlı biçimbirimine dönüşmesi ya da daha az gramatikal olan bir unsurun daha çok gramatikal bir hâle gelmesi durumudur (Kurylowicz 1965: 52-53). Sözlükbirimin zamanla gramatikal bir görev üstlenmesi dilin sürekli değişime ve gelişime açık olan yapısı ile ilgilidir. Bu ekleşme süreci aslında basit bir süreç değildir. Kelime semantik, fonetik ve sentaktik bir değişim aşamasına girmektedir. Yani bir kelimenin ek olarak ekleşmesi çok katmanlı bir süreçten geçmektedir. Türk dili genel bir ifadeyle anlamsızlaşma, kategorisizleşme ve ses kaybı süreçlerinden geçmektedir. Anlamsızlaşma süreci ilk süreçtir. Bu süreçte kelime anlam daralmasına veya sınırlandırılmasına uğramaktadır (Heine ve Kuteva 2005: 16-18). Kategorisizleşme süreci ise daha ağır gramatikal bir yapının daha hafif bir gramatikal biçime dönüşmesidir. Yani tam olarak sessel olarak daha uzun bir yapının daha kısa bir yapıya dönüşmesi sürecidir (Heine- Narrog 2010: 401-424). Son süreç ise ses kaybı sürecidir. Bu süreçte anlam kaybına uğrayan kelime ses kaybına da uğramakta hatta bu ses kaybı kısalma ya da yok olmaya kadar gidebilmektedir. Bu süreçleri *tur-* yardımcı fiilinin geniş zaman almış biçimini göz önünde bulundurarak özetlersek daha da somutlaştırabiliriz. *Turur* yapısı zamanla gramerleşmiştir. *Tur-* fiili, anlamsızlaşma sürecinde iken gerçek anlamı daralır ve yardımcı fiil olarak

kullanılmaya başlar. Kategorisizleşme sürecinde ise *turur* biçimi kısaltmaya uğrar: -*TU*r/ -*T*Ir, -*TU*/ -*T*I/ -*t* vs. Ses kaybı sürecinde tamamen yok olabilir. Nitekim *turur* biçimi bazı çağdaş lehçelerde tamamen erimiştir.

Gramerleşme sadece Türk dilinde görülen bir olay değildir. İngilizcede *to will* “istemek” fiilinin zamanla gelecek zamanı gösteren bir yapı hâline gelmesi de buna örnektir. Türk dilinde ise gramerleşme olayı ya bağımsız sözlükbirimin bağlı biçimbirimine dönüşmesi ya da bu bağlı biçimbirim ekleşmesi ile sonuçlanmaktadır. Özellikle bağlı biçimbirim olan edatların ekleşme temayülü gösterdikleri bilinmektedir. *Tapa* “-e doğru” edatı da buna örnektir. *Tap-* “bul-” fiilinin zarf-fiil şekli olan *tapa* edatı zamanla kalıplaşarak bir edat görevinde kullanılmıştır. Edatlar da kendinden önceki kelimeye kolayca ekleşebilme özelliği göstermektedir. *İle, teg, sımak, sayu, ok/ök* edatı gibi edatlar zamanla kendinden önceki kelime ile ekleşmişlerdir. *Tapa* edatı da bu edatlardan biridir. Tuva Türkçesinde *tapa* “-e doğru” edatı +*dıva*/ +*dıve*/, +*tıva*/ +*tıve*/, +*duva*/ +*düve*/, +*tuva*, +*tüve* biçiminde kendinden önceki gelen kelimeye ekleşerek bir nevi yön gösterme hâli eki görevinde kullanılmaktadır. *Tapa* “-e doğru” edatının *taparu, taban, taman, tabagan, tamağan* gibi biçimleri de mevcuttur.

1. TAPA EDATI

Eski Türkçe döneminin ilk metinlerinin oluştuğu Orhun Türkçesinde kullanılan *tapa* “-e doğru, -e karşı” edatı hemen hemen tüm tarihi ve bazı çağdaş lehçelerde ses değişiklikleri ile kullanılagelmiştir. Ayrıca Tuva Türkçesinde ekleşmiştir.

Tapa edatının kökeni ile ilgili çok farklı görüş yoktur. Hemen hemen çoğu araştırmacılar edatın *tap-* “bul-” fiiline –a zarf-fiil ekinin gelmesi ile oluştuğunu söyler (Clauson 1972: 435; Grönbech 1995: 36; Bang 1996: 55; Gabain 1988: 94; Tekin 2003: 151; Hacıeminoğlu 1971: 86; Li 2004: 442).

Hamilton, *tapa* edatının *tap-* “bulmak” fiiline –a zarf-fiil ekinin gelmesiyle oluştuğu fikrine şüphe ile yaklaşır. Buradaki *tap-* fiilinin “tapmak, hizmet etmek” anlamındaki *tap-* fiili olabileceğine dikkat çeker (Hamilton 1998: 219).

Sir Gerard Clauson, *tapa* kelimesinin *tap-* “bulmak” fiilinden geldiğini, anlamının “doğru” olduğunu söyler ve tarihi ve çağdaş lehçelerden örnekler de verir (Clauson 1972: 435).

Ümit Hunutlu, *tapa* sözcüğünün edat olarak kullanılmadan önce zarf-fiil olarak değerlendirilmesi gerektiğini, edat öncesinde gelen durum ekinde (bir şeyi) bul-fiilinin manasal özelliklerinin etkili olduğunu belirtir (Hunutlu 2019: 145). Aslında fiil kökenli çoğu edatın bir zaman diliminde zarf-fiil olarak kullanıldığı bilinmektedir.

Tap- fiilinin zarf-fiil şekli olan *tapa*, zamanla kalıplaşarak bir edat görevinde kullanılmıştır. Bu durumda Hunutlu’ nun yukarıda belirttiği görüşe katılmak

mümkündür. Bir kelimenin aldığı ekle birlikte kalıplaşmış bir şekilde donuklaşması bir süreç gerektireceğinden kelimenin belli bir süre zarf-fiil olarak kullanılıp daha sonra zarf-fiil görevinin unutulması edat şekline geçtiği akla yatkın gelmektedir. *Tapa* “-e doğru, -e karşı” edatının da Tuva Türkçesinde edatlığı unutulması eklediği görülmektedir.

Tapa “-e doğru, -e karşı” edatının ayrıca *taparu*, *taban/ taman*, *tabagan/ tamagan* gibi türevleri bulunmaktadır. *Taparu* edatı da “-a doğru, -a karşı” manalarında kullanılmıştır. *Tapa* edatına +*ru* yön gösterme ekinin gelmesi ile oluşmuştur. Karahanlı ve Harezmi dönemi metinlerinde az da olsa görürüz: *Taparu* < *tap-a+ru* (Hacıeminoğlu 1971: 87; Li 2004: 449). Hatta bazı örneklerde *tapara* şekli de karşımıza çıkar. W. Bang, *taparu* kelimesinin henüz tespit edilemeyen bir *tapar-* fiilinden mi geldiği ya da *tapa* kelimesinin yön gösterme eki almış hâli mi olduğu konusunda kararsızdır (Bang 1996: 56). *Birle* ve *tegi* edatlarının /+n/ vasıta hâli ile genişlemiş şekli *tapa* edatında da karşımıza çıkmaktadır. Edatın *taban* ve *taman* şekillerinin sonunda bulunan /n/ sesi vasıta hâli ekidir (Öner 1999: 16; Bang 1996: 56; Li 2004: 449). Edatın *tabagan*, *tamagan* biçimleri de vardır. *Taba* kelimesine yönelme hâl ekinin gelmesinden sonra bir de vasıta hâl eki gelerek bu biçimi oluşturmuştur. *Tamagan* < *tama+ga+n*. (Öner 1999: 16). *Tapa* “-e doğru, -e karşı” edatının tarihî ve çağdaş lehçelerdeki kullanım biçimleri bulgular kısmında verilmiştir.

2. BULGULAR

Tarihi dönemleri Eski Türkçe dönemi ve Orta Türkçe dönemi diye ikiye ayırabiliriz. Eski Türkçe dönemi Orhun Türkçesini, Uygur Türkçesini ve Karahanlı Türkçesini kapsamaktadır. Orta Türkçe dönemi Harezmi Türkçesini, Kıpçak Türkçesini, Çağatay Türkçesini ve Eski Türkiye Türkçesi dönemini kapsamaktadır. *Tapa* “-e doğru, -e karşı” edatının ekleşme süreci tarihi dönemlerde görülmemektedir. Çağdaş lehçelerden ise sadece Kuzeydoğu grubu lehçelerinden Tuva Türkçesinde ekleşmiştir. Kuzeydoğu grubu lehçelerinin diğer üyeleri olan Altay Türkçesi ve Hakas Türkçesinde ise *tapa* “-e/-a doğru” edatı kullanılmamaktadır. Bu durumu Tuva Türkçesinin diğer çağdaş lehçeleri ile etkileşimi olarak açıklayabiliriz. Güneybatı / Oğuz grubu lehçelerinde de *tapa* “-e/-a doğru” edatı görülmediğine göre Tuva Türkçesi ya Güneydoğu/ Karluk grubu ya da Kuzeybatı/ Kıpçak grubundaki lehçelerden etkilenmiş olmalıdır. Tarihi dönemlerde ve çağdaş lehçelerde *tapa* “-e/-a doğru” edatının kullanımı şu şekildedir:

2.1. Eski Türkçede *Tapa* Edatı

Orhun Türkçesi metinlerinde *tapa* “-e/-a doğru” edatı oldukça sık kullanılmıştır. Orhun Abidelerinde tam 21 defa *tapa* edatı hem yalın isimlerden sonra hem de belirtme hâli eki almış isimlerden sonra kullanılmıştır (Yıldırım 2020: 267; Gabain 1988: 94).

Altı çuv sogdak **tapa** süledimiz. (KT D 31)
 Yaşıña kırkız **tapa** süledimiz. (KT D 35)
 Yéti yégirmi yaşıma tañut **tapa** süledim. (BK D 24)

Uygur Türkçesinde de Orhun Türkçesinde olduğu gibi *tapa* edatı “-e/-a doğru” manasında hem yalın isimlerden sonra hem de belirtme hâli eki almış isimlerden sonra kullanılmıştır. Kemal Eraslan, *tapa* “-e/-a doğru” edatını çekim edatları içerisinde değerlendirir ve yer ve yön ifade ettiğini söyler (Eraslan 2012: 309).

Ataların **tapa** kelti. (AY 605/14)
 Amrak köñilin sêni **tapa**. (DAS 3929)
 Közin kadaşları **tapa**. (DAS 616)

Necmettin Hacıeminoğlu, “Karahanlı Türkçesi Grameri” adlı eserinde *tapa* “-e/-a doğru” kelimesini son çekim edatları içinde değerlendirir ve yer-yön bildirdiğini ifade eder (Hacıeminoğlu 1996: 91). Edat, Karahanlı Türkçesinde de aynı anlam ve görevde kullanılmaktadır fakat Orhun ve Uygur Türkçelerinden farklı olarak sadece yalın ve belirtme hâli eki almış kelimelerden sonra değil yönelme ve ilgi hâli eki almış kelimelerden ve fiilimsilerden sonra da kullanılır (Yıldırım 2020: 269).

Karahanlı Türkçesinde *tapa* “-e/-a doğru” edatının bir türevi olan *taparu* edatını görmekteyiz. Necmettin Hacıeminoğlu yön bildiren bir sözcük olan *tapa* “-e/-a doğru” edatının +*ru* yön eki alarak manasını daha fazla pekiştirdiğini belirtir. *Tapa* “-e/-a doğru” edatına, Karahanlı Türkçesinde Atabetü'l-Hakâyık, Dîvânü Lügâtî't-Türk ve Kutadgu Bilig’de de rastlamaktayız (Hacıeminoğlu 1996: 91).

Aya hukmin ajun **tapa** üggüçi yirip. (AH 448-449)
 Uygur **tapa** başlanıp. (DLT III, 235)
 Begler **tapa** uzadı. (KB 889)
 Bu sözler **tapa** çın erse berü kelgil. (KB 3260)

2.2. Orta Türkçede *Tapa* Edatı

Harezmi Türkçesinde de *tapa* “-e/-a doğru” edatı Eski Türkçedeki gibi aynı anlam ve vazifede kullanılmıştır. Ancak Eski Türkçeden farklı olarak edat, bu dönemde yeni bir görev üstlenmiştir. Edat, fiil cümlelerinden sonra yeni bir cümleye başlarken arada bağlaç görevi görmüştür. *Anıñ tapa* “onun üzerine” yapısı ile sıkça bağlaç görevinde gibi kullanılmıştır (Yıldırım 2020: 271).

Muhammeddin Necaşî **tapa**. (NF 78-14)
 Yokuş **tapa** yörüdi. (ME 10-2)

Kıpçak Türkçesinde *tapa* “-e/-a doğru” edatı önceki dönemlerden farklı olarak birtakım ses değişikliklerine uğramıştır: *taba*, *tebe* vs. (Toparlı vd. 2007: 262).

Çağatay Türkçesinde *tapa* “-e/-a doğru” edatı fazla kullanılmamaktadır.

Anlar **tapa** ıda bērdi. (GT 19 [10a])

Kim ki *handak tapa* kıldı *ğawğa ot bile tüşti rawan handak ara*. “Hendeğe kadar savaşanlar, ateş yüzünden hemen hendeğe düştüler.” (Li 2004: 443)

Eski Türkiye Türkçesinde de *tapa* “-e/-a doğru” edatı kullanılmaya devam etmiştir. Ancak bu dönemin ses özelliklerinden söz başı /t/ sesinin /d/ sesine dönüşmesi bu edatta da kendini göstermiştir. Edat ses değişikliğine uğrayarak *dapa* şeklini almıştır. Edat isimlerin yalın hâlinde, yönelme ve belirtme eki almış hâlinde sonra kullanılmıştır. Edat, ilk defa bu dönemde yardımcı fiillerden sonra da kullanılmıştır. (Yıldırım 2020: 272).

Gitdiler musr’a dapa ol tanılarak (YZ 64-33a-950)
Köşkünü koban gürün dapa barduğundan (BH 176a)

2.3. Güneydoğu/ Karluk Grubunda Tapa Edatı

2.3.1. Özbek Türkçesinde Tapa Edatı

Özbek Türkçesinde *tapa* “-e/-a doğru” edatı, *tâmân* “-e doğru” biçimiyle karşımıza çıkar (Li 2004: 444; Öztürk 2007: 343). Edat, Özbek Türkçesinde hem ses değişikliğine uğramış hem de /+n/ vasıta ekini alarak genişlemiştir.

Sonra Aygü tâmân kosmik raketalar pürwâz kılâ başladı. “Sonra Ay’a doğru uzay füzeleri uçmaya başladı.” (ÖTD-5-6:179)
Kolhozçılar dälâ tâmân yol âldilər. “Kolhozcular tarlaya doğru yol aldılar.” (ÖTD 5-6:228)
Samol’ot şimâlgâ tâmân yol âldi. “Uçak kuzeye doğru yol aldı.” (URS-193)

2.3.2. Yeni Uygur Türkçesinde Tapa Edatı

Yeni Uygur Türkçesinde *tapa* “-e/-a doğru” edatı *taman* “-e doğru” şeklinde karşımıza çıkar (Li 2004: 443). Edat, Özbek Türkçesinde olduğu gibi Yeni Uygur Türkçesinde de hem ses değişikliğine uğramış hem de /+n/ vasıta ekini alarak genişlemiştir.

2.4. Kuzeydoğu Grubunda Tapa Edatı

Kuzeydoğu grubu lehçelerinden Altay ve Hakas Türkçelerinde *tapa* “-e/-a doğru” edatı kullanılmamaktadır. Kuzeydoğu grubu lehçelerinden sadece Tuva Türkçesinde görülen edat yine Tuva Türkçesinde ekleşme temayülü göstermiştir. Edatın sadece Tuva Türkçesinde görülüp diğer Kuzeydoğu grubu lehçelerinde görülmemesinin sebebini Tuva Türkçesinin Güneydoğu/Karluk grubu ya da Kuzeybatı/Kıpçak grubundaki lehçeler ile etkileşim kurmasında arayabiliriz. Çünkü edat, Altay ve Hakas Türkçelerinde olduğu gibi Güneybatı/Oğuz grubu lehçelerinde de kullanılmamaktadır.

2.4.1. Tuva Türkçesinde Tapa Edatı

Tapa “-e/-a doğru” edatı Tuva Türkçesinde *+dwa*, *+dive/+twa*, *+tive/ +duva*, *+düve/+tuva*, *+tüve* “... doğru” biçiminde ekleşerek yön gösterme hâli eki olarak

kullanılmaktadır: *tapa*< *tıpa*<+DIvA, +DUvA. Aslında esas yön gösterme hâli ekine göre daha seyrek bir kullanımı vardır. Daha çok Tuva Türkçesinin ağızlarında kullanılır. Ama esas yön gösterme hâli eki olan +Çe eki ses uyumuna girmezken *tapa* edatından ekleşen bu ek eklendiği kelimenin ses uyumuna tabii olur (Koçoğlu Gündoğdu 2018: 720; Arıkoğlu 2008: 1160; Tosun 2011: 203; Öner 1999: 5; Li 2004: 448). Bu durumda <+DIvA, +DUvA yön gösterme hâli ekinin, +Çe yön gösterme hâli ekinden daha önceki bir süreçte ekleştiği tahmin edilebilir. Zamanla da yerini +Çe yön gösterme hâli ekine bırakmıştır.

Tapa “-e/-a doğru” edatı Tuva Türkçesinde ses değişikliğine uğramıştır. Söz başındaki /t/ sesleri Tuva Türkçesinde /d/ sesine değişmiştir. Söz içinde bulunan /b/, /p/ sesleri de Tuva Türkçesinde /v/ sesine dönmüştür. Tuva Türkçesinin diğer ses özelliklerinden biri de düzenli olmasa da *a>ı* değişimidir (Koçoğlu Gündoğdu 2018: 220; Arıkoğlu 2008: 1160). Demek ki *tapa* edatı önce bu dönüşümlerden geçmiş sonra da ekleşmiştir.

Çırgakının Ulug-Hovu dep çerden şandıvra taraa söörtüp çoraan men. “Çırgakı’nın Ulug-Hovu denilen yer(in)den harmana doğru buğday taşıdım.” (ÇA-177-27)

Megeçi sudur-dur bo-deeş sugduva oktapkan-dır. “Sahte sutradır bu, diyerek, suya (doğru) fırlattı.” (ÇA-122-2)

Hörektive degdirtkenim bilgeş, çaş duñmalarımını haldavırlıg aarıgga çağdatlazın Bodaan men. “Göğsüme doğru (yayılmış) iltihabımı bilerek, küçük kardeşlerimi(n) enfeksiyonlu hastalığa yakalandığımı düşündüm.” (ÇU-79-11)

Mendive hıyrtay kaapkaş, çorğaar, türlüg aytırıglar saldı. “Bana doğru şaşı bakarak, kibirli, korkunç sorular sordu.” (ÇU-49-14)

Çoğum kaynaar baarım bilbeyn, ejiktive ayaar-ergile berdim. “Aslında nereye gideyim bilemedim, kapıya doğru yavaş(ça) dönüverdim.” (ÇU-142-4)

2.5. Kuzeybatı/ Kıpçak Grubunda *Tapa* Edatı

2.5.1. Tatar Türkçesinde *Tapa* Edatı

Tatar Türkçesi’nde *tapa* “-e doğru” edatının daha çok *taba* “-e doğru” şekli daha seyrek olarak da *taban* ve *tabantın* biçimlerine rastlamaktayız (Öner 2007: 732; Alkaya 2022: 517; Buran-Alkaya 2019: 142; Li 2004: 446). Edatın *taban* şekli, hem ses değişikliğine uğramış hem de /+n/ vasıta hâli ekini alarak genişlemiştir. Daha seyrek olarak görülen *tabantın* şekli ise kalıplaşmış olan /+n/ vasıta hâli ekinin üzerine /+tın/ ayrılma hâli ekinin gelmesi ile oluşmuştur.

Xuca aña taba borılğan da: -İx sin, yüler, nişe şulxetle qızasın? “Hoca oba doğru dönmüş de: -Ah sen, ahmak, niye bu kadar kızılıyorsun?” (XNM- 42)

Ul tavıqqa taba sikérdé. “O, tavuğa doğru sıçradı.” (ÇTLM-II-40)

Annan tiğéz itép dürt öleşke bülgen de kulı bēlen üzene taba oç tapkır ımlagan. “Ondan sonra eşit olarak dört parçaya bölmüş de eliyle kendisine doğru üç kez işaret etmiş.” (XNM-66)

*Qolınnar néçke, kömêş tavişları belen anaları tiresénde çabıp uynıy-uynıy dalağa **taba** kiteler. "Taylar, ince gümüş sesleriyle analarının etrafında koşturup oynaya oynaya bozkıra doğru gidiyorlar." (QQ-49-50)*
*Xuca at méngen karaklarınñ üzene **taba** külürwlerén kürgen. "Hoca ata binmiş haydutların kendisine doğru gelişini görmüş." (XNM-77)*

2.5.2. Kazak Türkçesinde Tapa Edatı

Kazak Türkçesinde *tapa* edatı *taman*, *taba* "-e doğru, aşağı yukarı, kadar" biçimiyle kullanılmaktadır (Tamir 2007: 473; Buran-Alkaya 2019: 72; Li 2004: 445). Kazak Türkçesinde *tapa* edatı hem ses değişikliğine uğramış hem de /+n/ vasıta ekini alarak genişlemiştir. Aynı zamanda edatın anlamında da bir değişiklik olmuştur.

*Aq qasqırdı aldına salıp, Köskerek artjağına oñdı-soldı jalt-jaltqarap, oyğatasığa **taman** tüsti. "Beyaz kurdu önüne alan Köskerek, arka tarafına sağlı sollu ümitle bakıp, vadiye- çukura doğru indi." (MÄ-64)*
*Sonıñ oyna **taman** jaqındağanda attınıñ dübiri basılıp qalıp edi." Onun çukuruna doğru yaklaştığında atının gürültüsü yavaşlamıştı." (MÄ-82)*
*Aq Sorañnıñ eteğine **taman** kelgende, Qasen onbir-on eki kişilik jıyındı tört böldi. "Ak Soran' ın eteğine doğru geldiklerinde, Kasen on bir-on iki kişilik grubu dörde böldü." (MÄ-80)*

2.5.3. Kırgız Türkçesinde Tapa Edatı

Kırgız Türkçesinde *tapa* edatı *taman* "doğru" biçiminde kullanılmaktadır (Buran-Alkaya 2009: 212; Li 2004: 445). Kazak Türkçesinde olduğu gibi Kırgız Türkçesinde de *tapa* edatı hem ses değişikliğine uğramış hem de /+n/ vasıta ekini alarak genişlemiştir.

*Bir küni küz ayında, keçke **taman**, ok tiyip, eki ayaktan acıragan, Kasımcın kayttı degen kabar keldi aylğa köñülüüaçık, esen-aman. "Bir gün güz ayında akşama doğru, kurşun yediği için iki ayağını kaybeden Kasımcın döndü diye haber geldi köye gönlü açık, sağ salım." (KTTS-573).*
*El cıla ketip, cıtı siñgen cerine **taman** tirey baştı. "Halk harekete geçip, kokunun sindiği yere doğru dayanmaya başladı." (KTŞB-281)*

2.5.4. Başkurt Türkçesinde Tapa Edatı

Başkurt Türkçesinde *tapa* edatı ses değişikliğine uğrayarak *taba* "-e doğru" şeklini almıştır. Fakat bu biçimi daha seyrek kullanılır. Edatın genişlemiş biçimi olan *taban* "-e doğru" edatı daha sık kullanılmaktadır (Yazıcı Ersoy 2007: 795; Alkaya 2022: 517; Buran-Alkaya 2009: 280; Li 2004: 446).

*Köslö motorzar tawışı işaya başlağa, ul, téstéren şığırlatıp, usal ırıldandı la tawğa **taban** saptı. "Motorların güçlü sesi sıklaşmaya başlayınca, o, dişlerini gıcırdatıp, kötü hırladı ve dağa doğru koştu." (BT-126)*
*Awılğa **taban** yul tatayıq, yuqha helek bulabız bit. "Köye doğru yol alalım, yoksa öleceğiz." (BT-144).*

Tönyaqqa taban kük İrendek huzıla. "Kuzeye doğru mavi İrendek uzanıyor." (BT-44)
E Aybağış üzëne taban oskan uktı yaskıp ala la, altığa yarıp, altıhın da kirë ata.
 "Aybağış ise kendisine doğru uçan oku vurur ve altıya bölerek altısını da geri atar." (ÇTLM-I-90)

2.5.5. Nogay Türkçesinde Tapa Edatı

Nogay Türkçesinde *tapa* edatı daha çok *tabagan* "-e doğru" biçiminde kullanılır. Daha seyrek olarak da *tamagan* ve *tabatın* biçimleri de karşımıza çıkar (Ergönenc Akbaba 2007: 663; Alkaya 2022: 517; Buran-Alkaya 2009: 344; Li 2004: 446). Nogay Türkçesinde *tapa* edatının, ayrılma hâl eki, yönelme hâl eki ve vasıta hâl ekinin gelmesi ile genişlemiş biçimleri bulunmaktadır.

Poezd keşke tabagan ketedi bizim avıl betke. "Tren, bizim köyün tarafına akşama doğru gider." (TEL-99)
Biraz yuvıkka tabagan Cenethan man Şumaxov oltırılar. "Biraz yakına doğru Cenethan ile Şumahov oturdular." (YY-59)
Aldındagı şuvaklı yılı künniñ erteñisinde keşke tamagan karlı yamgır man bılğasıp ava birden ok türlenipketti. "Önceki parlak, sıcak günün ertesine akşama doğru karla karışık yağmurla birlikte hava değişti." (TEL-152)

2.5.6. Kırım-Tatar Türkçesinde Tapa Edatı

Kırım-Tatar Türkçesinde *taba* "-e doğru" edatı kullanılmaktadır. Bu edatın *taban* şekli de nadir olarak karşımıza çıkmaktadır (Yüksel 2007: 866; Alkaya 2022: 517; Buran-Alkaya 2009: 410; Li 2004: 444).

Menzad- çabik-çabik zengilerden ayaqlarını qurtayıp, atından kenarğa taba atıldı değende, omuzına sert bir şey toqunğan kibi oldı. "Menzad, çabuk çabuk üzengiden ayaklarını kurtarıp, kenara doğru atladım derken, omuzuna sert bir şey dokunur gibi oldu." (KTT-140)
Men olarğa taba barıp laf qattım. "Benonlara doğru gidip söz açtım." (KTT-85)
O stol üzerindeki büyük tütün qutusını özüne taba çeke. "O, masanın üzerindeki büyük tütün tabakasını kendisine doğru çeker." (ETM-117)
Sen o bir küñ quşluqqa taban bizniñ yaqqa kelseñ, men sağa bir xaber aytarman. "Sen öbür gün kuşluk vaktine doğru bizim tarafa gelersen, ben sana bir haber veririm." (ETM-74)

2.5.7. Karakalpak Türkçesinde Tapa Edatı

Karakalpak Türkçesinde *tapa* edatı *taman* "-e doğru" şekli ile vasıta hâli eki ile genişlemiş biçimde kullanılmaktadır (Uygur 2007: 605; Alkaya 2022: 517; Buran-Alkaya 2009: 474; Li 2004: 445).

Keşke taman balalar üyelerine tarqastı. "Çocuklar akşama doğru evlerine dağıldılar." (HKT-245)
Jük maşınası quyaşlı künde keñ joldı boylap alğa taman baratır eken. "Yük arabası güneşli günde geniş yol boyunca ileriye doğru gidiyormuş." (HKT-245)

*Onnan soñ birden juwırdım, tek şığısqı **taman** tuwı bağıt aldım. "Ondan sonra birden koştım, yalnız doğuya doğru yol aldım." (HKT-245)*
*Ol usı oylar menen keñsege **taman** ketti. "O, bu düşünceler ile ofise doğru gitti." (HKT-246)*

2.5.8. Kumuk Türkçesinde *Tapa* Edatı

Kumuk Türkçesinde *tapa* edatı *taba* "-e doğru" biçiminde karşımıza çıkar. *Taba* edatının yanı sıra *tabaq* ve *tabalaq* "-e doğru" biçimleri de görülür. *Tabalaq* biçimi *taba* edatına +*laq* isimden isim yapım ekinin gelmesiyle oluşmuştur ve çok seyrek kullanılmaktadır (Pekacar 2007: 999; Alkaya 2022: 517; Buran-Alkaya 2009: 537; Li 2004: 444).

*Qara deñiz flotnu moryaklandan **taba** Rossiyağa yaşırtğın gazetler yibere. "Karadeniz donanmasının denizcileri vasıtasıyla Rusya'ya gizlice gazeteler gönderiyor." (KT5-19)*
*Tañğa **taba** boran güçlendi. "Tan vaktine doğru boran güçlendi." (KT5-30)*
*Quşluqğa **taba** gün qıdırma va qar irime başladı. "Kuşluk vaktine doğru güneş ısıtmaya ve kar erimeye başladı." (KT5-126)*

2.5.9. Karaçay-Balkar Türkçesinde *Tapa* Edatı

Karaçay-Balkar Türkçesinde *tapa* "-e doğru" edatının ünsüzü yumuşayarak *taba* "-e doğru" şeklinde karşımıza çıkar (Alkaya 2022: 517; Buran-Alkaya 2009: 599; Li 2004: 445).

*Sora atlanı kişnege tawuşuna Aqbilek, qalanı başına çığıp, bileğın suw **taba** aylandırıp açxandı. "Akbilek, sonra atlarını kişneyen sesinden, kalenin başına çıkıp, kollamı suya doğru döndürerek açmıştı." (MKXÇP-51).*
*Qaraşaway cawlanı ızlarından cetip,alanı kırıp boşap, Mingi taw **taba** ketgendi. "Karaşayav düşmanların adından yetişip, onları kırıp dökerek, Mingi dağa doğru gitmişti." (MKXÇP-94)*
*Birsi qarila meni **taba** qaradıla. "Diğer yaşlılar, bana doğru baktılar." (MT- 43)*
*Alayına bizni **taba** turğan askerni esledim. "Ansızın, bize doğru gelmekte olan askeri farkettilim." (MT-43)*

2.5.10. Karay Türkçesinde *Tapa* Edatı

Karay Türkçesinde *tapa* "-e doğru" edatı çok nadir olarak *taba* "-e doğru" şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Alkaya 2022: 517; Li 2004: 444).

*Miña **taba** "bana doğru"*
*Tüben **taba** "aşağı doğru" (Li 2004: 444)*

2.6. Güneybatı / Oğuz Grubunda *Tapa* Edatı

Tapa "-e doğru" edatı Güneybatı/Oğuz grubu lehçelerinden Azerbaycan, Türkmen, Gagavuz ve Türkiye Türkçelerinde görülmemektedir. Edat, Batı Türkçesi dışındaki sahalarda kullanılmıştır (Tosun 2011: 203; Hacıeminoğlu 1971: 86; Li 2004: 448).

SONUÇ

Sonuç olarak *tapa* “-e doğru” edatı tarihi lehçelerde *tapa*, *taba*, *tebe*, *dapa* biçiminde çeşitli ses olaylarına uğrayarak son çekim edatı olarak kullanılmıştır. Edat bazı çağdaş lehçelerde de ses değişikliğine uğrayarak kullanılmaya devam etmektedir. Özbek Türkçesinde *tâmân*; Yeni Uygur Türkçesinde *taman*; Başkurt, Kırım-Tatar Türkçesinde ve Tatar Türkçesinde *taba*, *taban*; Kazak ve Kırgız Türkçesinde *taban*; Nogay Türkçesinde *tabağan*, *tamağan*, *tabatın*; Karakalpak Türkçesinde *taman*; Kumuk Türkçesinde *taba*, *tabaq*, *tabalaq*; Karaçay-Balkar Türkçesinde ve Kumuk Türkçesinde *taba* biçiminde kullanılmaktadır. *Tapa* “-e doğru, -e karşı” edatı Tuva Türkçesinde *+dıva*, *+dıve/+tıva*, *+tıve/ +duva*, *+düve/+tuva*, *+tüve* “... doğru” biçiminde ekleşerek yön gösterme hâli eki olarak kullanılmaktadır. Tuva Türkçesinin asıl yön gösterme hâli eki olan *+Çe* eki, ses uyumuna girmezken *tapa* edatından ekleşen *+dıva*, *+dıve/+tıva*, *+tıve/ +duva*, *+düve/+tuva*, *+tüve* eki eklendiği kelimenin ses uyumuna tabii olur. Dolayısıyla ekin birçok türevinin bulunması onun çok eskiden beri kullanıldığı ve zamanla da eklendiği kelimeye göre biçim aldığını göstermektedir. Asıl yön gösterme hâli eki olan *+Çe* ekinin uyuma bağlı olmaması onun yeni bir ek olduğunu gösterir. Demek ki *+dıva*, *+dıve/+tıva*, *+tıve/ +duva*, *+düve/+tuva*, *+tüve* eki yerini *+Çe* ekine bırakmıştır. Henüz kullanımdan düşmemiş fakat kullanımı seyrekleşmiştir. Standart yazı dilinden daha çok Tuva Türkçesi ağızlarında kullanılmaktadır.

Tablo 1. *Tapa* edatının tarihî ve çağdaş lehçelerdeki biçimleri.

<i>Tapa</i> edatının kullanıldığı tarihî ve çağdaş lehçeler	<i>Tapa</i> edatının tarihî ve çağdaş lehçelerdeki biçimleri	<i>Tapa</i> edatının ekleştiği tarihî ve çağdaş lehçeler
Eski Türkçe (Orhon, Uygur ve Karahanlı Türkçesi)	<i>tapa</i>	
Orta Türkçe (Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi)	<i>tapa</i> , <i>taba</i> , <i>tebe</i>	
Eski Türkiye Türkçesi	<i>dapa</i> , <i>tapa</i>	
Özbek Türkçesi	<i>tâmân</i>	
Yeni Uygur Türkçesi	<i>taman</i>	
Tuva Türkçesi	<i>+dıva</i> , <i>+dıve/+tıva</i> , <i>+tıve/ +duva</i> , <i>+düve/+tuva</i> , <i>+tüve</i>	X
Tatar Türkçesi	<i>taba</i> , <i>taban</i>	

Kazak Türkçesi	taban	
Kırgız Türkçesi	taban	
Başkurt Türkçesi	taba, taban	
Nogay Türkçesi	tabagan, tamagan, tabatın	
Kırım- Tatar Türkçesi	taba, taban	
Karakalpak Türkçesi	taman	
Kumuk Türkçesi	taba, tabaq, tabalaq	
Karaçay- Balkar Türkçesi	taba	
Karay Türkçesi	taba	

KISALTMALAR

- AH : Arat, R. R. (1992). *Atabetü'l-Hakayık*. İstanbul.
- AY : Kaya, C. (1994). *Uygurca Altun Yaruk* (Giriş- Metin- Dizin). Ankara.
- BH : Canpolat, M. (2018). *Behcetü'l-hadâik fî Mev'izati'l-Halâik*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- BK D : Bilge Kağan Doğu. Tekin, T. (1998). *Orhun Yazıtları*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- BT : Ğellemov, J. F., Keyekbayev, X. S. ve Feritov, X. S. (1988). *Başqort Têlé 5-6*. Öfö. Aktaran: Alkaya, Ercan (2002). *Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÇA : Samdan, Z. (2004). *Çılbıga Aymı Kañçap Surıpkanı?, TNÜÇ, Kızıl*. Aktaran: Tosun, İ. (2011). *Tuva Türkçesinin Şekil Bilgisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÇU : Lopsan, M. K. (2000). *Çitken Urug*. TNÜÇ, Kızıl. Aktaran: Tosun, İ. (2011). *Tuva Türkçesinin Şekil Bilgisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DAS : Elmalı, M. (2016). *Daşakarmapathâvadânamâlâ*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- DLT : Atalay, B. (1985). *Divanu Lügatit't- Türk, Cilt, I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- ETM : Şemizade, E. (2000). *Edebiy ve Tenkidiy Makaleler*. Simferepol. Aktaran: Alkaya, Ercan (2002). *Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GT : Karamanlıoğlu, A. F. (1989). *Seyf-i Sarâyî: Gülistân Tercümesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- HKT : Nasırov, D.S., Berdimuratov, E. B., Davletov, A.D. ve Bekbergenov, A.B. (1981). *Hâzirgi Qaraqalpaq Tili*. Morfologiya, Nökis. Aktaran: Alkaya, Ercan (2002). *Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KB : Arat, Reşit Rahmeti (1994). *Kutadgu Bilig II (Çeviri)*. Türk Dil Kurumu Basımevi: Ankara.
- KT5 : Hacıahmetov, N. E., Sabançiyev, A. A. (1991). *Kumuk Til 5*, Maxaçkala. Aktaran: Alkaya, E. (2013). *Kumuk Türkçesinde Edatlar*. *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/9 Summer, 177-205.
- KT D : Kül Tigin Doğu. Tekin, T. (1998). *Orhun Yazıtları*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- KTŞB : Alkaya, Ercan (2002). *Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KTK : Agar, M. E. (1991). *Kırım Türkçesi Kılavuzu*. Aktaran: Alkaya, Ercan (2002). *Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KTTS : Qalenderov, M. (1982). *Qaraqalpaq Tilinin Tüsindirme Sözlüğü*. Nökis. Aktaran: Alkaya, Ercan (2002). *Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- MÄ : Tamir, F. ve Arıcan, H. (2003). *Muhtar Äwezov Seçilmiş Hikayeler*. Aktaran: Sevim, S. (2003). *Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin Sentaksının Karşılaştırılması*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ME : Yüce, N. (2014). *Mukaddimetü'l-Edeb*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- NF : Nehcü'l Feradis. Ata, A. (1998). *Nehcü'l Feradis*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- MKXÇP : Mottayeva, S. M. (1988). *Malqarlıları Bla Qaraçaylıları Xalq Poeziya Çığarmaçılıqları*. Nalçik. Aktaran: Alkaya, Ercan (2002). *Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

MT : Mingi Taw (1993). No:5 (63). Elburs. Nisan. Aktaran: Alkaya, Ercan (2002). *Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÖTD 5-6 :Gulamov, A. vd. (1988). *Özbek Tili Dersligi*. Taşkent. Aktaran: Li, Y. S. (2004). *Türk Dillerinde Sontakılar*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi 40.

TEL : Sultanbekova, M. K. (1980). *Tuvgan El Literaturası 7*. Çerkessk. Aktaran: Alkaya, Ercan (2002). *Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

URS : Akabirov, S. F. vd. (1959). *Uzbeksko-Russkiy Slovar*. Moskva. Aktaran: Li, Y. S. (2004). *Türk Dillerinde Sontakılar*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi 40.

YY : Kapayev, S. İ. (1978). *Yarik Yaylar*. Çerkessk. Aktaran: Alkaya, Ercan (2002). *Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

YZ : Yusuf ve Zeliha. Dilçin, D. (1946). *Yusuf ve Zeliha*. İstanbul. Aktaran: Li, Y. S. (2004). *Türk Dillerinde Sontakılar*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi 40.

QQ : Ğalimcan, İ. (1924). *Qazak Qızı*. Moskva, 49-50. Aktaran: Baytok, A. (2020). *Kazan Tatar Türkçesi*. (Editör: Nergis Biray). *Çağdaş Türk Lehçeleri Metin Aktarmaları II*. İstanbul: Kesit Yayınları.

XNM : Velitova, N. (1992). *Xuca Nasretidin Mezeklere*. Kazan. Aktaran: Alkaya, Ercan (2002). *Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

SİMGELER

> = İşaretin açık tarafı kaynak dili gösterir.

+ = İsmi gösterir.

- = Fiili gösterir.

vs. = vesaire

KAYNAKÇA

- ALKAYA, E. (2022). *Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ARIKOĞLU, E. (2007). "Tuva Türkçesi". *Türk Lehçeleri Grameri* (ed. Ahmet Bican Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları, 1157.
- BANG, W. (1996). *Köktürkçeden Osmalıcaya* (çev. Tahsin Ağdaş). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- BURAN, A. (1999). "Türkçede Kelimelerin Ekleşmesi ve Eklerin Kökeni". 3. Uluslararası Türk Dili Kurultayı 1996, Ankara: TDK Yayınları, 207-214.
- BURAN, A., ALKAYA, E. (2019). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri 3*. Ankara: Akçay Yayınları.
- CLAUSON, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford: At The Clarendon Press.
- ERASLAN, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERGÖNENÇ AKBABA, D. (2007). "Nogay Türkçesi". *Türk Lehçeleri Grameri* (ed. Ahmet Bican Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları, 663.
- GABAİN, A. v. (1988). *Eski Türkçenin Grameri* (çev. Mehmet Akalın). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- GRÖNBECH, K. (1995). *Türkçenin Yapısı* (çev. Mehmet Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- HACIEMİNOĞLU, N. (1971). *Türk Dilinde Edatlar*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- HACIEMİNOĞLU, N. (1996). *Karahanlı Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- HAMILTON, J. R. (1998). *Budacı İyi ve Kötü Prens Masalının Uygurcası, (Kalyanamkara ve Papamkara)*. Ankara: Simurg Yayınları.
- HATİBOĞLU, V. (1974). *Türkçede Eklerin Kökeni*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- HEİNE, B., KUTEVA, T. (2005). *World Lexicon of Grammaticalization*. Cambridge University Press.
- HEİNE, B., NARROG H. (2010). *Handbook of Linguistic Analysis*. Oxford University Press.
- HUNUTLU, Ü. (2019). "Türk Dilinde Çekim Edatlarının İsim Hâli Tercihleri". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8 (1): 133-158.
- İLHAN, N. (2019). "Türkçede Kelimelerin Ekleşmesiyle Ortaya Çıkan Ekler". *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, 751: 49-162.
- KOÇOĞLU GÜNDOĞDU, V. (2018). *Tuva Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KURYLOWICZ, J. (1965). *The Evolution of Grammatical Categories*. Diogenes, 13 (51): 55-71.
- KUZNETSOV, P. İ. (1995). "Türkiye Türkçesinin Morfoetimolojisine Dair". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 218-219.
- Lİ, Y. S. (2004). *Türk Dillerinde Sontakalar*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi 40.
- ÖNER, M. (1999). "Türkçede Edatlı (Sentaktik) İsim Çekimi". *Türk Dili*, 565: 16.
- ÖNER, M. (2007). "Tatar Türkçesi". *Türk Lehçeleri Grameri* (ed. Ahmet Bican Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları, 679-748.
- ÖZTÜRK, R. (2007). "Özbek Türkçesi". *Türk Lehçeleri Grameri* (ed. Ahmet Bican Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları, 291-354.
- PEKACAR, Ç. (2007). "Kumuk Türkçesi". *Türk Lehçeleri Grameri* (ed. Ahmet Bican Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları, 939-1008.
- TAMİR, F. (2007). "Kazak Türkçesi". *Türk Lehçeleri Grameri* (ed. Ahmet Bican Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları, 429-480.
- TEKİN, T. (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi 9.
- TOPARLI, R., VURAL, H., KARAATLI, R. (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- TOSUN, İ. (2011). *Tuva Türkçesinin Şekil Bilgisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- UYGUR, V. (2007). "Karakalpak Türkçesi". *Türk Lehçeleri Grameri* (ed. Ahmet Bican Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları, 543-622.
- YAZICI ERSOY, H. (2007). "Başkurt Türkçesi". *Türk Lehçeleri Grameri* (ed. Ahmet Bican Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları, 749-810.

- YILDIRIM, A. (2020). "Eski Türk Yazıtlarından Çağdaş Türk Lehçelerine "Tapa" Edatı". *Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 19: 265-278.
- YÜKSEL, Z. (2007). "Kırım-Tatar Türkçesi". *Türk Lehçeleri Grameri* (ed. Ahmet Bican Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları, 811-882.